

Floravandring i Grejsan

Rolf Lundqvist, Enviken

Grejsans fäbodan (14FSO), i norra delen av Enviken socken, fördes vid storskiftet 1860 till bönderna i byn Enviksbyn. Tidigare hade fäboden brukats av bybor i Lamborn, Fäboden ligger vackert på sydslutningen av Grejsaberget, med utsikt över sjöarna Draggen och Kalven m.fl. och mot Bingsjö by och bergen däromkring. Fäboden har två delar, den större, övre på omkring 300 m höjd och den mindre delen på omkring 275 m. På den övre finns fortfarande djurhållning. Den nedre, som kallas "Borggårdarna, dialektalt Börgålan", pekar troligen på det faktum att fäboden tidigare brukades från Lamborn - "Borngårdarna".

En grupp boende i Grejsan hade på höstkröken frågat, om jag ville leda en floravandring i området och tillsammans med Jöns Roland Eriksson rekognoserade jag inför uppdraget lördagen den tredje oktober. Roland har hus i fäboden och en vall, där man återupptagit lieslåtter. Från den övre fäboden gick vi nordvästut längsmed sluttningen. Skötta bestånd med barrskog i olika åldrar vittnar här om att skogsbruket tagit över från fäbodbruket. Roland kallar ett parti för "småvalarna" och där finns några troliga röjningsrösen. Denna höst är det mycket gott om svamp och vårt intresse dras mer till dessa, än till kärlväxterna, där olika bärris, kovall och kruståtel dominerar. I en sluttning med mossrik granskog passerar vi ett kraftigt traktorspår (koordinat 6768210/1496026), som förenar två nyare hyggen och där uppfattar mitt öga ett avvikande violett "blänk". Vad kan väl det vara, som blommar nu så sent?

Den tätväxta busklikaruggen med ljusgröna grenar och blad i ena traktorspåret innehåller också flera lila blommor, en näva - en svedjenäva! Det var en präktig överraskning och den sent lagda floravandringens resultat tycktes redan vara i hamn! Svedjenävan, *Geranium bohemicum*, har inga kända förekomster i Enviken. Den närmsta växtplatsen ligger lite mer än en mil norrut, fågelvägen, på Gräsberget intill den gamla finnbyn N. Flät i Alfta, Hälsingland. Där antändes en större skogsbrand på ett hygge sommaren 1968 (blev ett inslag i Aktuellt!). I början på 1970-talet besökte jag området flera gånger. Uppenbarligen hade finnarna svedjat i området, här fanns tex vitklöver. Den branta

sydkanten av Gräsberget har rikare vegetation. Troligen finns grönsten i branten. Här fanns brudsporre, blåsippa, slätterfibbla, sötvedel mm.

Svedjenävan växte på flera ställen och slog också upp efter en hyggesplöjning något norr om Gräsberget (Stefan Olander muntligt). Området pekades 1990 ut, som ett av Kopparfors "Hänsynsområden", dvs värdefull skogsnatur på bolagets mark i X och W-län, med syftet att "bibehålla områdenas karaktär eller sköta dem på ett sådant sätt att en i huvudsak fri utveckling gynnas." En trevlig broschyr togs fram: "Välkommen ut i våra hänsynsområden", där 36 områden beskrevs i text och bild och på karta. "Stora Gräsberget – Rik floralokal" är nummer åtta. När kopparforsbolaget köptes upp av Stora Skog AB och deras först anställde ekolog presenterades på bolagsstämman, delades broschyren ut till stämmodeltagarna.

Tvärtemot målsättningen är idag den rika floralokalen Stora Gräsberget igenplanterad med tall och svarar inte alls mot beskrivningen – rik floralokal! I luckor mellan ungtallarna finns dock kvar ett antal sötvedelsplanter och i några blockrika partier blåsippa (besök juli 2009). För att återfå nytt uppslag av svedjenäva här, krävs dock radikala åtgärder, i första hand bränning.

Söndagen den fjärde hade en grupp på tiotalet personer samlats överst i Grejsan och floravandringen följer sedan den rekade ruten. Trots att den egentliga blomningstiden är över, tar det ändå sin tid, för det finns många saker att peka på och diskutera: färggranna slemsvampar, de vanligaste mossorna, hänglavar på granarna osv. och den förväntade poängen med svedjenäva och dess gröningsstrategi och koppling till naturliga och kulturliga bränder får sin genomlysning och möts av stort intresse.

Hela gruppen följer sedan traktorspåren ner till hygget, där vi nu hittar ytterligare svedjenävor. Det visar sig finnas två generationer planter, en äldre, där frön i fröbanken grott i samband med avverkningen och de dithörande transporterna för tre år sedan. Dessa planter är två eller tre år och blommar. Vi hittar 5 -7 sådana. Därutöver finns senare grodda planter, som ännu inte gått i blom. De måste ha grott i samband med den markberedning, som skedde på hygget i somras. Vi hittar minst ett tiotal sådana, med en viss koncentration mot norra hyggeskanten, dock utan att vi söker av hela området. I övrigt vittnar hyggesfloran om god näringstillgång. Här finns typiska hyggesarter som korsört, hampdån, pipdån och brännässla. Också harsyran är vanlig och

ställvis har skogsnarv grott. En planta skogsnarv fanns för övrigt intill den först upptäckta svedjenävan i traktorspåret.

Slutsatsen som kan dras, är att bränder i området byggt upp en fröbank, där den nyligen gjorda avverkningen och efterföljande markberedning väckt ett antal svedjenävefrön ur deras fröbanksvila. Det är inte osannolikt att en del av bränderna varit svedjebränder, platsen är trolig, med närheten till fäboden, terrängen är lämplig med det sydvästvända läget och namnet ”småvallarna” kan peka på att här efter svedjebrändningar mindre fläckar blivit mer permanenta småvallar.

I muntlig tradition finns också en större brand omtalad ett par generationer bakåt: ”Tolvmans-far” fanns bland fäbodfolket då branden rasade och när han hörde den ena torrakan efter den andra rasa omkull sa han: ”Nu damp dä en, nu damp en till. Nu blir det bra bet åt krätja (kritterna)!”(Anna Viklund muntligt). I området finns framförallt i stubbar spår av en upprepade bränder (5 – 7 st).

Trakten har haft en dokumenterat hög brandrotation. I Lamsberget, sydöst om Lamborn finns den högsta kända brandfrekvensen i landet dokumenterad. Där brann det senast 1821 och i en stubbe, som bevarats under tak i ett internt skyddat område på Envikens besparingsskog, kan man räkna arton bränder bakåt. ”Här brann det en gång vart tjugonde år under en 450-årig period.”(Olle Zackrisson muntligt). Ett antal bränder är säkert svedjebränder, då området i muntlig tradition beskrivits ha haft svedjor. ”Grejsaberget, Forsberget, Lamsberget och Kalvsberget var i början på 1900-talet otroligt björkrika.” En bobinfabrik (stora trådrullar för bomullsspinnerierna i England) drevs 1922-1923 i Lamborn. Fabriken gjordes sedan om för gengastillverkning. Den brann ned 1942. Råvaran var i stor utsträckning björk från dessa berg. På västsidan Itjarberget syns uppifrån uppifrån och ner hur långt man hann hugga bort all björk, innan epoken var över. I bergets västsluttning finns ingen björk norr om ”gränsen”, medan det fortfarande är gott om gamla björkar söderut (John Eriksson muntligt).

Beskrivningen pekar på att, med områdets höga brandrotation, många berg varit praktfulla lövbrännor med framförallt björk. Ett mycket asprikt område fanns också i Lilla Björnberget (J Eriksson). En mindre men intressant lövbränna fanns också i nedre delarna av Forsberget, väster om Grejsan. Området meddelades för rätt många år sedan av mig till Skogsvårdsstyrelsen, som nyckelbiotop. Här fanns förutom mycket björk och asp i ett rätt blockrikt område också inslag av blåsippa,

mosippa och brudsporre, alla ovanliga arter i trakten. Av okända skäl valdes dock ett närliggande mindre område ut för biotopskyddet!

Upptäckten gjordes vid rekognoseringen för den floravandring berättelsen skildrar. Gissa om jag blev perplex, men om rikfloran klarat Skogsvårdsstyrelsen biotopskyddshantering här, återstår att detaljgranska.

Kanske blir ett eventuellt nästa besök vid Grejsan en närmare granskning av hur biotopskyddet ibland kan fungera, dvs inte fungera. Mer säkert är väl, att uppslaget av svedjenäva och andra hyggesarter kommer att följas upp under ett nytt besök i området i form av en ny blomstervandring. Tid och plats kommer att meddelas senare!

Årets vårfynd (?) stod Charlie Ekenberg för när han fann vätteros *Lathraea squamaria* vid Tingshuset i Falun. Vätterosen är en stor sällsynthet i Dalarna med endast två aktuella växtplatser: Bromsberget i Söderbärke och Dalsberga i Folkärna. Vid Tingshuset (eller närmare bestämt vid det vitputsade huset nedanför) växte i början av maj två bleka exemplar i en fet gräsmatta/rabatt med en lind intill.

